

PLASTR (370) *sb m*

plastr (346), **plaster** (7), **plast** (7), **flastr** (1), **płast** (1), **płastr** (1), *plastr a. plaster* (7); *plast BartBydg*; *płastr RejPs*; *plastr : plaster : płast : płast Mymer¹ (1:2:1:-), FalZioł (256:-:4:-), Mącz (1:5:-:1)*; *plastr : plast : flastr BudBib (1:1:1)*. [Za postaci wątpliwe uznano przypadki zależne z tekstów, w których nie ma zaświadczonej pewnej odmianki lub występują obie pewne odmianki].

a pochylone.

sg N *płastr* (97), *płaster* (7), *płast* (4). \diamond *G* *płastru* (13), [*płastu*]. \diamond *A* *płastr* (192), *płast* (3), *flastr* (1), [*płaster, płast*]. \diamond *I* *płastr(e)m* (12). \diamond *L* *płastrze* (1). \diamond *pl N* *plastery* (7). \diamond *G* *płastr(o)w* (4). \diamond *A* *płastery* (24), *płasty* (1), [*płastrzy*]. \diamond *I* *płastery* (3) *FalZioł Oczko, Calep, płastrami* (1) *ReszHoz*.

Sł stp: plastr, Cn plastr, Linde XVI – XVIII w.

1. *lek. Substancja lecznicza złożona z różnych składników w postaci mazistego okładu na chore miejsca; cataplasma Mymer¹, Mącz, Calep; favus BartBydg, PolAnt, Mącz; splenium Mącz, Calep, Cn; malagma Mymer¹, PolAnt; emplastrum Mącz, Calep, dropax, fomentum Calep (341) : Mymer¹ 38v; wczynińsz czopek fthegoż płafthru á włożyłsz gi na nocz do macicze dla porużenia choroby przyrodzoney. FalZioł I 126d; Plafr barzo dobri: gdy komu łono opuchnie FalZioł V 111, I 12b, 20d, 21b, 22b, 32d (59); mędrzec nápiwał mowiąc. Ani ziele/ áni plafr vzdrowił ich/ ále twoie flowo Pánie KrowObr 95; BibRadz Sap 16/12; Mącz 41a, 103b [2 r.], 409c; Kiedy żyła zápuchnie po pułzczeniu: weźmi Ruty/ Piołynu á Ięczmieniu rowno/ ftłucz połpołu/ á wczyniwłszy plafr/ przyłoż SienLek 36v, 50v, 67v, 81v, 90, 111 (14); Calep 171b, 342b, 361a, 999b [2 r.]; PowodPr 37, 85; [Weźmi oliwy á łoiu ieleniego álbo kozłowego puł libry/ to ieft pułfuntá modrzewowey żywice trzy loty/ rospuść y zmięffay to wępołek á czyniąc plafrzy przykładay. LekKoń C3v].*

plastr czego (1): *ná tho plafr goiącey Máści przykładay. SienLek 150v.*

plastr z czego [w tym: (u)czynić (44), uczyniony (16), działać (1)] (119): *gdy wczynińsz plafr łtey łobody á łkorzenia wyłokiego łlazu tedy ładzele twarde y gorące rospądza FalZioł I 12a; Spanie czyni Mak gdy wczynińsz łniego plafr z mlekiem niewieściem FalZioł 1103d; á gdyby łie iuż miełtce wyczyłciło/ tedy działać plafrzi z małci ktore narałczzaią ciało FalZioł V 72; Plafr z kielka rzeczy łkładany. FalZioł V 98v, I 2b, 8c, 12c, 21b, 22c (61); Gdy koniowi róg odewłtanie. Weźmi oliwy á ieleniego łoiu [...] s tego plafrzy czyniąc/ okładáy SienLek 177v, 86, 117. Cf »plastr przykładac«.*

plastr k(u) czemu (4): *Theż łaletra bywa łładziona do małci, sktorey małci czinią plafrzy ku łcienczaniu iakiey kolwiek rzeczy na miełszłzałey FalZioł III 41b, I 70a, V 28, 96v.*

plastr na co [w tym: dobry na co (18)] (40): *gdi czebulę ftłuczefsz zgniazdem ialkołczem á z miodem/ będziesz miał dobry plafr na łlinogorz FalZioł I 27c; plafr wczyniony z ruty na ranę/ wlecza y iad łłumi. FalZioł I 118c, I 13a, 21b, 23d, 45b [2 r.], 49d (31); RejPs 187v; Mącz 303b [2 r.]; Ná kázel záfyte plafr thym kthorzy wewnátrz niechcą lekářtwa brác SienLek 84v, 83 marg, 84v marg, 90 marg, 140, 140 marg.*

plastr na czym (3): *zmiełszay włzytko łpołem á wczyniń plafr na zamłzowey łkorze. A przykładay na ranę FalZioł V 117, V 71, 71v.*

plastr z czym (7): *wczyniń plafr z bałkiem [!] iaiowym á przyłoż na ranę FalZioł V 102v, I 80d, 89c, 103d, III 29c, 31a, 36b.*

W *połączeniach szeregowych* (2): *FalZioł* V 28; [*chorych w szpitalach*] przyodźwiał/ podeymuią/ lekárftwy/ fyropámi/ plałtrámi/ y inłzyymi ráttunkámi zákłádáią. *ReszHoz* 118.

W *porównaniach* (2): pokora á fíclńnienie vmyfłú náłłęgo ięft iákoby plałtr ná ránę ziątrzoną wyłtępkow náłłich á máłć ná włlytki blizny náłłę. *RejPs* 187v; [*św. Abramijusz męczony od pohañców*] ná ich nienawiść kłádl miłóść: [...] ná ich kámiennie modlitwy/ iáko plałtr iáki pod ktorym twárde guzy miękczeią. *SkarŻyw* [236].

W *charakterystycznych połączeniach*: *plastr na bolączkę* (3), *na bolenie nog*, *na boleści członków tajemnych*, *na gorączkę* (2), *na kaszel* (2), *na mdłość żył*, *na oczy* (2), *na opuchnienie*, *na piersi*, *na pleurę*, *na podogrzę* (2), *na rany* (7), *na ślinogorz*, *na twardość śleziomy (i wątroby)* (3), *na wrzedzienne*, *na wrzód* (3), *na wywinienie*, *na żółdek* (2), *na żółtą niemoc*, *na żywot* (2); *plastr z białkiem jajecznym* (3), *z mąką*, *z mlekiem*, *z octem*, *z oliwą*, *z prochem*; *plastr na liście bzuwym*, *na chrzanowym liście*, *na zamszowej skorze*; *plastr ból oddala*, *ból przerywa*, *czyści rany*, *goi kości złamane*, *potwierdza rany*, *rozpędza puchlinę*, *serce posila*, *uśmierza bolączki*, *uzdrowia (rany)* (4); *plastr (bardzo) dobry* (8), *doświadczony* (3), *pożyteczny*, *użyteczny*; *plastr (u)czynić (uczyniony)* (23), *udzialać*.

Zwroty: »plastr, plastru, miasto plastru przykładać (*a. przyłożyć, a. kłaść*); o(b)kładać (*a. obłożyć*) plastrem; przykładać z plastrem; plastr, obyczajem plastru przyłożony (*a. przykładany*)« [*w tym: z czego* (54)] [*szyk zmienny*] (96:4:1;3;1;12:1): *ForCnR* D2v; Też gdy by plałtrem łtego ziele obłóżył pierłi biały głowie tedy iey mleko odeymie. *FalZioł* I 34d; liłcie Pokrzywiane łłuczone á na miełtłcze vkáłzone od wćiekłęgo pła przyłózone obyczáiem plałthru/ iad mocnie płuie *FalZioł* I 152c; á tego przykłáday z plałtrem na miełtłcze gdzie włófi łą *FalZioł* II 21b; Thy włzytki rzeczy zmiełzay łpołem/ áktorą kolwiek ranę thym pomażęł: nie trzeba na nię plałtru żadnego kłáć, Bo łie zgoij. *FalZioł* V 116, I 13b, 26b, 28c, 33a, 34d (104); Kiedy przyłóżyłz plałtr/ dobrze ná to połóżyć wełny łwięzey *SienLek* 147, 79, 83v, 86v, 135v, 147, 150v; Bárwierz [...] plałtr przyłóżył/ chuftámi obwináł głowę *GórńDworz* S8, T; ciáło omytę/ [...] máłćiami miękcza/ áłbo plałtry okłádáią: dawáiąc káždému tyle czáfu/ yle chóróbá á potrzebá pokázowác będzie *Oczko* 18; *WerGość* 251, 252; *Calep* 361b; [włóž czółnek ná wełnę á ftym koniowi thę skóre przyłóž [...] á niesklęłaliby vczyń po wtore/ ale iemu ciepłą wodą wymyj niłzi plałter przyłóżyłz. *LekKoń* E].

»plastr przywinąć« (1): náwierć łniánego łiemieniá á z łłazem go náwarz przyczyniwlzy máłłá/ áłbo oleiu róžánego/ vczyń s tego plałtr á nád łono przywiń. *SienLek* 117.

»rozmazać (*a. namazać*), rozciáć, przykłáday na plałtr« [*szyk zmienny*] (7:1:1): zmiełzay to włzytko łpołem á przyłmaž/ potym namaž na chuftę iako plałtr á przykłáday *FalZioł* V 101v, II 20b; náthłucz káđziłłá y Aloe zá rowno/ á roftworz białkiem on proch iž będzie iáko rzádkie ciáfto/ ono rozmázawłzy ná plałtr/ przyłóž ná ránę. *SienLek* 145, 70, 94v, 106v, 120v, 140; *Calep* 432b.

Wyrażenia: »mięki, miękcący plast(e)r« [*szyk 1:1*] (1:1): Malagma. weich pflaster. Mięki plałter. *Mymer*¹ 39; Plałtr miękcący: barzo dobrí. *FalZioł* V 97.

»plastr nie gojący« (1): włzytko co kolwiek przyłóżyłz/ iad wyciágnie á zgoić łye broní: á włzákze y nád tho máłz dobry plałtr. [...] (*marg*) Plałtr niegojący (–) *SienLek* 151v.

»plastr trawiący [*czego*]« (1): Gdi zmiełzáz wapno złáđłem kokółzem á z oliwą/ będziełz miał plałtr trawiączy wrzedzienne. *FalZioł* III 37a.

»twardy plast(r)« [szyk 2:1] (3): Beratum [*lege: ceratum*]. Herdflalter. Twardy plaft. *Mymer*¹ 38v; ftego vczińiŝ twardy plaft rany czyłci y goij. *FalZioł* I 37c, V 28.

Szereg: »maść i (a, albo) plastr« [szyk 3:1] (4): potym tho ma być maczano wodkami flodkiemi/ y też oleyki mazano/ po niektorim zaŝię czałie/ dopiero małciami ktore miękczą/ albo plaftri ktore bywaią z rzeczy ku klijowi podobnych *FalZioł* V 103, I 70a; *RejPs* 187v; *Oczko* 18.

Przen (18) :

Zwrot: »plastr przyłóżyć« [*w tym: czego* (1)] (2): Bo ácz ná ten čás máło vbołał [*Scewola*]/ ále łobie ná to bárzo wdzięczny plaft przyłóżył oney wieczney niełmiertelności swoiey. *RejZwierc* 86v; rámię krolá Micraimłkiego złamałem/ á oto nie związano (go) áby ie leczono/ y áby przyłóżono flastr [*non est alligatum ... ad ponendum fasciam*] dla vleczenia iego *BudBib Ez* 30/21.

a) Sposób zaradzenia (16) : Bo tákiez ná on čás iáko y my dziś łnadź żydowie czynili/ iŝ łzukáli zyoł/ łzukáli plałtrow/ łzukáli rozlicznych pomocy/ czymby zawięzać tę frogą ránę. *RejPos* 154, 327; [Y życzę tego/ áby w tey ferdeczney žáłości [...] łkrypcik ten plałtre^m iákim być mołł *ArtHom Bv*].

plastr czego (1): Abowiem ono wnet ma káźdi nadobny plaft náuki Páńłkiey ná ty obiecáne wrzody z dekrethu Páńłkiego *RejAp* 132v.

plastr na co (8): *RejJóz Q4*; Toc ieft nato nazdrowły plaft Pana łwego milowacz. *RejKup* b2; *RejAp* 31v, 132v [3 r.], Ee3v, Ee4.

W połączeniach szeregowych (2): gdiŝ iuŝ wiełz iŝ małz tego pewnego lekářzá/ łłuchayże iákie plałtry/ iákie recepty/ á iákie łyropki tobie zgotować raczył *RejPos* 327v, 327v.

Zwroty: »plastr przyłádać, miasto plastru przyłóżyć« (1:1): *RejAp* 31v; Bo by temu fráłunek mołł co pomoc/ pewnieby gi łobie káźdy ráđłzey miáłto plałtru przyłóżył/ ná drogie lekářłtwá nie nákládaiać. *RejZwierc* 152.

»plastrem zagoić a uleczyć« (1): ktoby łie nápámiętał onych łprołnych á łmierdzących plałtrow/ ktoremichmy zagoić á vleczyć chcieli ten wrzod *RejPos* 327.

Szeregi: »plastr a (albo) lekarstwo« (3): A toć ieft plałtr/ á toć ieft lekářłtwo pewne od Pána [...] ná káźde niebełpieczności náłze *RejAp* 132v, 31v; *RejPos* 327v.

»plastr i obrona« (1): Othoć zoftháwił plałtry obronę [*w Ewanjelijej*]/ iáko łie małz bronić temu okrutnemu kátowi [...] twoiemu *RejPos* 328.

2. Część gniazda pszczelego, składająca się z sześciokątnych komórek zbudowanych z wosku, w których pszczoły gromadzą miód; favus *Bart Bydg, Mącz, PolAnt, Vulg; ceratum Calep* (29) : *BartBydg* 56b; [*pszczoły*] nie włzythki iednę rzecz robią/ ale niektore kwiatki nołzą wążę zakładaia/ drugie materiją na wołł łprawuia, drugie plałtri buduia *FalZioł* IV 27d, V 114v; *BibRadz Prov* 27/7; *Mącz* 422d; *SienLek* 148; *BudBib* I 344b *marg*; *KlonWor* 45.

W porównaniach (4): *LubPs* aa3v; bychmy też tu do máłego czału y włzytek łwiát pozyłkáli/ [...] á potym z nim mieli przydź ná tákie frogości [...] A zacźzeby nam to łtało? rownie iáko plałtr miodu poki w włciech poty łłotko/ á potym záłię w zołádku dłgie gryzyenie *RejPos* 261; Bo pámiátká moiá słodłza ieft niłzli miod/ á dziedictwo moie ieft wdzięcznieyłze niłz plałt miodu. *BudBib Eccli* 24/23[27]; Ale kto vłtáwicznie leży nád liczmany/ Tylko tego łłuchaiać gđie przedáyné łany: Ten rownie iáko płczołá plałtry w vl vłkłada/ A drugi/ nic nie robiąc/ miód gotowy iada. *KochFr* 20;

[ábowień duch moy łodłzy iest niłli miód: á dźiedźictwo moie nád myód y płałt miódu *KsięgiEklez* H2v; Favus distillans labia tua, sponsa vargi dąvńna thvoie oblvbienio łothkie iako plawłth łczirey trefłczy czekavci *TomZbrudzBrul Cant* 4/11].

Wyrażenia: »plastr miódu, miódoty« = *favus (mellis)* *Murm*, *Mymer*¹, *Mącz*, *Calep*, *Vulg*, *Cn*; *mel* *Miech*; *apiarius favus* *PolAnt* [szyk 17:1] (17:1): *OpecŻyw* 169v; *Murm* 162; *Mymer*¹ 40v; *TarDuch* C8; Gdyby kto miał paraliz w oczoch. Wezmi wina dobrego/ miódu płałtr/ oboygá pod iedną miarą *FalZioł* V 113; [roje pszczoł] też na bregach [!] rzecznych y po ziemi dobrowolno płałthry miódoty czynią *MiechGlab* 77; *LubPs* aa3v; *BibRadz Luc* 24/42; *BielKron* 31v; *Mącz* 120a; włóże w tę iuchę płałtr miódu świeżego/ z wołkiem połpołu *SienLek* 121v; *RejPos* 114, 261; *BudBib Eccli* 24/23[27]; A oni mu [Jezusowi] podali część ryby pieczonyj/ płałtr miódu [*Vulg Luc* 24/42]. *MWilkHist* K4v [przekład tego samego tekstu: *OpecŻyw* 169v, *TarDuch* C8, *BibRadz*, *RejPos* 114, *WujNT*, [MurzNT]], K4v; *Calep* 411b; *WujNT Luc* 24/42; [KsięgiEklez H2v; A oni mu podali/ część pieczonyi ryby i nieco płałtu miódoty⁸⁰ *MurzNT Luc* 24/42; *BusLic* 8].

»plastr woskowy« (1): Ceratum – Plałtr woskowyj. *Calep* 181b.

Przen (1) : Miód z płałtru ściekáiący vłta iey/ y łliczniefze niłzli oley słowa iey *SkarŻyw* 59 [przekład tego samego tekstu] [Bo płałtrem kápią wárgi cudzey (żony)/ a gładłze nił oliwá podniebienie iey *BudBib Prov* 5/3 (*Linde*)].

Cf **EMPLASTR**